

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
 Тернопільської області
 6
 Р-3567 1 220
 Опис

Архів з бірому
 Тернопільсько-Бережанська округа ОЗУ

ПАПКА

для 220

паперів

Дошукані повістові екзекунтивні ОЗУ в Стамбулі
 „ЗІ. Сергій. Рельєф Берексоди“ (збірник есемеріасів)
 за [1944р. ?]

Українські дані: [1944р. ?]
 Київський державний: 1
 Київський архів: 16
 Збірники: поєднано

20 р.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
 Тернопільської області
 Р-3567 1 220
 Опис

1

Слава Україні!
Героям Слава!

31. СЕРПНЯ
„День боротьби“
(Збірник матеріалів)

1941

ПОВІТОВА ЕКЗЕКУТИВА ОУН В СКАДАТІ.

31 СЕРПНЯ

Проминуло 22 роки з того часу, як 31 серпня 1919 р. Соборна Армія зєднані УГА і Армія УНР — в'їхала у своїм побіднім поході в столицю розлогої України — золотoverхий київ. Горді соколи усіх Українських Земель тріумфально в'їздили у серце України повні надій, сподівань, а з усіх-усюдів сипався на них дощ квітів. Це столиця вітала своїх визволителів, що на своїх багнетах принесли їй волю. Відлетіло в безвість віків 22 роки, мережаних тяжкими переживаннями, то світлими моментами Української Нації, забираючи зі собою і радість і страждання. Пробігли в вічність, стираючи з політичної карти одні держави, а створюючи й скріплюючи другі. Багато подій затерли в пам'яті людства оці шумні, повні змагань роки. Та не змогли вони затерти світлих моментів в історії України, боротьби Української Нації за свою вільну Суверенну Соборну Державу, яку Вона писала мечем на спинах ворогів, своєю й ворожою кров'ю та могилами на широких українських ланах від Кавказу аж по Сян, а золотими буквами в своїй „книзі буття“. Ні ляцькі тюрми й концетраційні табори, ні жидо-більшовицькі катування, підвали, Соловки, Сибіри тисячі злочинно помордованих трупів і море крові не змогли згасити в серцях завзятих потомків неустрашимих чубатих запорожців того вогню, який запалив так коротко триваючий перед 22 роками промінчик волі.

Вправді Український збройний зрив в 1917—1920 рр. вороги України вспіли задавити. Вони, ці добрі сусіди, як чорне гайвороння, кинулись з усіх-усюдів, підкріплені державами мнтанти, на Україну і розшарпали її поміж себе. Хоч з яким завзяттям, очайдушністю й посвятою клали свої голови, своє молоде

життя Українські воїни на жертівнику любої Батьківщини, так що самим Галичанам зів'яло 40 тисяч цвіту, не вчислюючи інших, то всеж таки молода Українська Армія, здесяткована тифом, без достаточної кількості зброї й амуніції, без ніяких підкріплень не змогла встоятися проти стільки добре озброєних і і відживлених ворогів. Українська Армія була слаба, щоби опертися ворожій силі кількох держав. Вона, стиснена різними ворогами, не мала сили встоятися бандам п'яних матросів — „защитителям“ тим разом перефарбованого на червоно московського імперіалізму, що під червоними шматами і жидівською зіркою на чолах із півночі повинню залили Україну. Хоч з'єднана Українська Армія здобула Київ, однак винищена пошестьями й обезсилена, мусіла покинути його тим разом на довго.

22 роки проминуло і знову настала хвилина для нас, Українців, подібна цій з 1919 р. Знову український чорнозем всіявся тисячами могил найкращих синів і дочок цвіту Української Нації. Знову чиста, неосквернена кров мучеників за волю України скропила плодючі ниви України та підвали, мури й подвір'я більшовицьких катівень в українських містах і ген далеко на чужині. Кровожадна червона звірюка знову забажала затопити Україну в крові її борців за Ідею. Та під ногами жидобільшовицької голоти став усуватись ґрунт, підмитий Українською кров'ю. Організація Українських Націоналістів сіткою своїх станиць та Українське Підпілля так підмінували більшовицький зліпок, що він при першому ударі ззовні Німецької Армії став розлітатися. Українська збройна сила, замаскована перед ворожими очима, в сьогоднішній, так для нас важний момент показала ворогам, що вона живе в народі, що вона поростає пір'ям і цей орел, який, здавалось, не має ще сили, незабаром помахом своїх могутніх крил взнесеться під облаки і своїм могутнім клювом розчерепить голову московському червоному медведєві.

Ворог в панічному відвороті звільнив Українські

Землі до Дніпра. Відступив під ударами Українського Легіону і Німецької Армії, що плече-об-плече побідно поступають усе вперед. Та не слід забувати, що перший найсильніший удар завдало більшовикам Українське Підпілля—ці герої, що два роки просиділи укриті в стрихах і лісах. Вони то своїми очайдушними наскоками на частини більшовицької армії внесли в неї нечувану паніку. Їх це заслуга, що ворог, маючи стільки зброї, амуніції, літаків, танків, сильні укріплення і так кількісно велику армію, так скоро звільнив величезну частину Українських Земель, залишаючи по дорозі все, що заважало йому в скорій утечі.

І знов Київ—столиця Соборної України дожидає свого визволення, дожидає тріумфального вступлення на його брук побідних військ, що несуть йому визволення. Однак цей тріумфальний вхід Німецької армії не є для нас так радісним, як вхід нашої Соборної Армії 31 серпня 1919 р., бо тепер вступить у Київ як побідник не наша, союзна армія. Радість визволити свою столицю з рук найжорстокішого нашого ворога забирають нам інші.

Хай же це буде для нас наукою на будуче, що кожної хвилини треба мати армію готовою визволяти й боронити свої землі. Ще не запізно нам організувати свою власну сильну армію, яка кожної хвилини при найближчій нагоді зможе обстоювати права Української Нації. На цю нагоду не довго прийдеться ждати. То ж не спім, щоб найближчі події не заскочили нас. Творім свою власну сильну армію, яка невдовзі як побідниця вступить у мури Києва. Єдина наша власна збройна сила забезпечить нам порядок на наших землях, і то тільки такий порядок, якого ми самі бажаємо. Тільки наша власна сильна армія дасть нам змогу створити Вільну Самостійну Суверенну Соборну Українську Державу, якої ніхто нам не подарує, а створимо її ми самі своїми власними силами. Створить її Організація Українських На-

ціоналістів під проводом Степана Бандери за участю цілого Українського Народу.

Хай живе Організація Українських Націоналістів і її провідник Степан Бандера!

Хай живе Вільна Самостійна Соборна українська Держава!

Київ був і буде наш!..

В річницю 31 серпня 1919 року—побідного здобуття з'єдиненими арміями всеукраїнської столиці — КИЄВА.

31-ий серпня 1919 року увійшов в українську визвольну історію як день Всеукраїнської Зброї.

Багато було побідних днів української зброї на протязі тих п'яти кривавих і золотих літ недавніх збройних визвольних змагань Української Нації.

Багато було днів, в яких завзята і героїство української народної армії відносило незабутні перемоги над ворогом, що насував у границі молодій Українській Державі.

Та споміж усіх тих днів вирізняє само його — 31-ий серпня 1919 року та надалі йому місце побіч обох великих 22-их січня. Обі ж бо ідеї цих Великих Днів української нації в 31-му серпні знайшли свій вислів у чині.

31-го серпня 1919 року з'єдинені українські армії—Українська Діва Армія і Українська Галицька Армія у побідному поході проти переважаючих сил північного наїзника — здобувають серце укра-

їнської землі—наш золотоверхий Київ.

„Українська Галицька Армія після героїчної боротьби змушена була під ударами армії Галлера залишити західні землі і організовано відходила в боях до Збруча; Українська Діва Армія теж довгий час зі змінним успіхом боролася з червоною Москвою, що всіма своїми силами насувала на землі Української Держави. Більшовики рішили за всяку ціну або знищити головну силу нашої армії, або притиснути її до Збруча і змусити її разом з Українською Галицькою Армією перейти на бік більшовиків, щоб використавши їх у своєму дальшому імперіалістичному поході, потім поховати.

„Стиснуті Українські Армії, здавалось, мусіли зійти з політичної гри або підпорядкуватися чужій владі. Та капітулювати Українські Армії не збирались. Взяття гору ідея: об'єднаними Українськими Ар-

міями вдарити в одну сторону — на червону Москву і прочистити українські землі з її військ”.

Рішено розпочати рішучі операції головними силами на К и І в. Не зважаючи на сильний опір переважаючих більшовицьких військ, українська об'єднана Армія, ведена одною ідеєю: видерти з ворожих рук столицю України — почала побідними боями посуватися вперед. І в несповна місяць по розпочатті головного наступу українські об'єднані війська станули перед брамами Києва.

В дні 31 серпня 1919 року Київ був уже знову в українських руках. Об'єднані українські війська святкували день своєї переможної зброї у відвічній столиці української землі.

Багато учить нас 31 серпня 1919 р. І не зважаючи на те, що недовго ввійшло українському воїнству втішатись в Києвом, не зважаючи і на те, що після цього триумфу української зброї прийшли знову поразки і вквітці закріплення наїзницької сили на українській землі (31 серпня 1919 р. став діючим дороговказом для Української Нації.)

Не вперше бо в цьому періоді визвольних змагань здобували тоді українські війська Столицю своєї Батьківщини; здобували її перед 31-им серпня і після нього. Але тільки в дні 31-ого серпня здобули її самі, власними силами і соборними силами. Здобули в найбільш критичний час для Української Держави, засвідчуючи своїм завзяттям і перемогами велику силу Соборницької Ідеї.

ПОБІДНИЙ ШЛЯХ

(із „Літопису Української Революції“, О. Доценка).

Об'єднані Армії, наддніпрянська і надністріянська, непереможно йшли вперед. Офензива справді була велична.

9 серпня 1919 р. падає Жмеринка, що незвичайно підносить духа серед війська й командування.

12 серпня українські війська вже у Винниці, а 14 у Хмельнику, Янові і Калинівці (I гал. корпус).

19 серпня впали Уланів, Рай-

городок, Махнівкa і Бердичів (II гал. корпус).

Третій гал. корпус підходить уже до Хвастова.

Наддніпрянська армія заняла Ямпіль — Вапнярку — Тульчин — Брацлав — Липовець — Погребище.

Війська, упоені перемогами, самі рвались до бою. Ворог розбитий по частям утік, залишаючи полонених, зброю, амуніцію, обози та величезне ін-

тендантське і санітарне майно. Тріумф був повний. Для України було велике свято. — Всі, мале, доросле і старе, напружено чекали за захоплення Києва. Розгром більшовицької армії був колосальний. Удар був настільки несподіваний для більшовиків, що вони не могли навіть зорієнтуватись, яким чином їх розбито. В Києві була страшна метушня.

Під самим Києвом більшовики рішили дати свій останній бій. Хутко підготували вони нові позиції, направляли старі, збудовані ще за великої світової війни. — Сюди стягали великі резерви і підвозили артилерію. У одному тільки районі Боярка — Глеваха на фронті було у більшовиків 15 тисяч багнетів при 60-ти гарматах.

Українські частини розпочали наступ, 27 — 28 серпня збили передові частини ворога та заняли Васильків. Українська колона, що була направлена на Макарів, знищила ворога і захопила цей важний пункт. 28. серпня після полудня ворог перейшов у контрнаступ і заатакував українські частини, що були на півдні на залізниці Хвастів — Київ. Але 29-го серпня зранку українські частини перейшли у загальний наступ на всьому фронті. Розпочався кривавий бій, в якому перемогла наша славетна армія. Наддніпрянські частини штурмом здобули Погреби й Велику Бугаївку, а галицькі відбили Василь-

ків. Після цього удару більшовицький фронт був перерваний біля села Глевахи. Більшовицькі частини спішно відходили на нову лінію с. с. Петропавловська — Борщягівка — Жуляни — Хут, Монастирський.

З розгромом ворога на першій позиції можна було гадати, що справа столиці була вирішена. Але більшовики все ще не здавалися і зробили спробу дати ще один бій на другій оборонній лінії. 30 серпня вони зробили рішучий і острій удар. Та українські війська контратакою на багнети знищили ворожі сили.

В 10. год. 30 серпня перші українські частини були вже в околицях Києва. На зустріч їм вийшло майже все населення столиці. Від радості люди плакали. В усіх церквах дзвонили.

Картина була гідна подиву. Був розкішний серпневий день. Сонце світило, як ніколи, і своїми проміннями якби сміялося, радіючи з успіху. На просторі 120-ти ворстов у довжину і 60-ти у ширину поля були вкриті трупами. Чим ближче до фронту, трупів більше і більше. По дорогах валялися автомобілі легкові і грузові, обози, розкидана амуніція, а ще недобиті коні своїм іржанням робили цю картину ще страшнішою. Навкруги не переставав страшний гук канонади з двох боків Києва.

Приходилося бути свідком просто страшних моментів.

Ось мати убивається над мертвими дітьми, там діти за розстріляним батьком, братами і сестрами. Та найбільше вражаючою картиною був той момент, коли до авта, на якому стояв Головний Отаман і придивлявся розвиткові бою, підбігла молода мати з немовлятком на руках. Волосся розтріпане, очі божевільні, майже вся у крові. Несамовитим голосом кричала: „Оце все, що зосталося!“ — показувала на малу дитину — „Я знаю, що ти Петлюра, візьми і оцю мою дитину і мстись. Нічого в мені немає уже, тільки три мертвяки. Поки жива, буду мститись. Дитину так виховаю!“ Сльози не дали їй уже далше говорити.

Сонце сіло. Канонада притихала. Більшовики спішно відходили на Бровари, даючи останні розпорядження.

Вже зовсім стемніло. Напівосвітлений Київ був ще більш величавим і приваблюючим. Панувала тиша, серед якої дуже виразно було чути брязкіт зброї та пісні вступаючого війська.

Військо перед брамами Києва! Бані церков блищали щирим золотом навкруги простори і простори... Золотоверхий Київ був свідком багатьох перемог і поразок і був гордий із себе і своєї пишної краси. Гори, гори... в далечині рівнина, а внизу старий Дніпро біжить, реве і клекоче, мов сердитий. Над-

земна краса! І це відчув і козак і стрілець. Падали на коліна і цілували землю. Легше ставало братові-наддністряцеві і підносився дух у брата-наддніпрянца.

І в день 31 серпня 1919 року українські війська вступили у Київ, серед радісних і піднесених настроїв населення. Місто було прибране квітами і килимами. На вулицях море квітів. Скрізь святочні настрої і квітки: мав їх кожний козак і стрілець і їх вірні товариші в дорозі—коні. Оваціям і оплескам не було кінця. Сльозам, прокльонам також. Українські війська входили до столиці своєї держави — Золотоверхового Києва.

У год. 6-й Головний Отаман видав наказ:

„ВСІМ ЧАСТИНАМ З'ЄДИНЕНОЇ СЛАВЕТНОЇ АРМІЇ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ!

Після жорстокого і кривавого бою, що вписав в історію визволення Батьківщини нову золоту сторінку, після числених етапів слави і перемог над ворогом славне українське народне військо здобуло золотоверхий Київ!

СЛАВНЕ КОЗАЦТВО І СТАРШИНИ!

Закривавлене серце Вашої Матері України заспокоїлося у Ваших мужніх руках.

Весь Український Народ побожно і радісно підносить до Вас свої очі... Ця хвилина буде світовою, а для Єдиної Соборної України надзвичайною.

Радісною вісткою облетіла по всій Правобережній Укра-

їні могутня перемога над ворогом.

Гриць Rogozний

сотник артилерії Дієвої Армії.

31 СЕРПНЯ 1919 Р.

П'ятнадцять літ кануло в небуття, а серпневий похід на Київ назавжди лишисться в пам'яті... Радісна, а водночас трагічна сторінка в „книзі битія“ Українського Народу.

Проскурів, Кам'янець Подільський... Директорія у потязі. Час непевний. Наша Армія з боями відступає, а в урядовому центрі партійна колотеча... Помер лікар Ордива, голова партії ес-єрів і його заступник Григорів загострив боротьбу з ес-деками... за монопольне володіння міністерськими салоновими вагонами. Стан повної безвиглядності і загальна апатія.

Там кривавиться Галицька Армія. „На бої в, а муніції!“ — розпучливо лунає з Галичини крик — звернений до нас. Та й в нас цього всього небагато!.. Уряд висилає галичанам авта з тисячею рушниць. Не так для підмоги, як для „підбадьорення“... Кожний рахує дні і години, коли Директорії прийдеться лишити останній клаптик Рідної Землі. Вороги в тому певні! Недарма і пісню вже зложили зі словами:

— „Ах да українська дірек-

торія, да где же твая територія“...

Раптом ситуація змінилася. Під напором поляків Галицька Армія відійшла за Збруч. В Кам'янці піхота, артилерія, обози... Галицькі частини виснажені до краю, а проте імпонують всім своїм зразковим виглядом і доброю дисципліною.. Мимоволі приходять порівняння: чому у нас не так? Відпочивати не має де й коли... Розпочато загальний протинаступ Дієвої і Галицької Армій. С о б о р н и ц ь к и й похід!.. Скільки радості і надій вкладалося в ці слова!..

Жмеринка, Лeticів, Винниця, Козятин. П'ядь за п'яддю відбираємо назад загарбану москалями Українську Землю. Бої, скрізь бої — криваві, жорстокі... Вже здобуто і Фастів, і Білу Церкву. Тисячі полонених, сотні скорострільів і гармат як трофеї нашої перемоги. Захоплено цілі потяги з награбованим народним майном.

Серпневі ночі своєю прохолодою освіжують втомлених вояків, і знов у бій, вперед — до поставленої мети, йдемо на Київ! Захопили Васильків. Стіни будинків, паркани,

установи обліплені тисячами червоних відозв на всіх мовах.

— В заштиту пролетарської революції! Все на заштиту красного пролетаріята Києва — голосять ці відозви і тут же клянуться, що Києва ніколи червона армія не віддасть. Лють огортає серце, їх читаючи, і уста самі шепочуть: „брешеш, вражий москалю.., віддаси...“ Дійшли вже до Бугаївки. Наливайківський полк натрапив на сильні комуністичні загони. Блискавична атака і шлях вже вільний, Сотні полонених: москалі, маляри, лотиші, словаки, китайці, кіргізи, жида. Справжня інтернаціональна орда, мобілізована Москвою! Своїх обіцянок, виданих у відозвах, червоні не додержують; кидають рушниці, гармати, обози, черевники, чоботи і отарою пруть до Києва.

Гудить земля під кіяськими копитами. Чорні Запорожці, Богданівці, Гордієнківці пішли до нової атаки... Стихійне „слава“, блиск шабель, і на скошених ланах чорніють, сіріють плями, трупи. Високо в небі за лісом гойдається „ковбаса“ — довга, срібно-біла, з підвішеною гондолею. З неї червоні обсерватори бачать козацький герць і загибіль штурмових колон „інтернаціональних“ полків.

З ліва за ліском вже стих гук гармат. Час від часу лише торохтять скоростріли. Там також вже кінчили кривавий нарастас з москалями діти Га-

личини. Групуються полки: Мазепинці, Республіканці, Дорошенківці, Наливайківці. Спінтілі, густо вкриті порохом обличчя козаків палаючими очима вдвляються вперед. Там же — вже так недалеко — Столиця!.. Київ!.. Хоч і б'ємося всі разом, а мимо того огортає нас задиркувата, „конкурентійна“ думка: колиб то першим увійти, не посоромитися, не „зваляти дурака“ перед сусідніми галицькими лавами!..

*

Червоний Трахтир. Посеред шляху лежить якась гарно вбрана жінка з розторощеною головою; далі тільки в штанах кількох мужчин, майже без голів — невідомі жертви червоних варварів. Тяжка лісова дорога серед силучих пісків кінчилася, і якось одразу, цілком несподівано, перед нашими очима представ Зилася панорама Києва. Щось могуче вирвалося з грудей!.. Ні, це не був муштрований клич „слава“; це був якийсь стихійний стогін, в якому відображувалася і любов, і ненависть, і радість, і плач. Цеї хвилини не забуду до кінця днів своїх...

Золоті хрести Лаври. У людей сама собою підноситься рука за шапку. Козаки побожно хрестяться, щось шепочуть спрагли уста. Київ! Серце Землі Української! Коліско нашого Народу! Тисячоліття стоїш Ти на славному Дніпрі, гордий своєю минувшиною. Повстав і виріс Ти на трупах і крові своїх снів.

Та, здається, важка Твоя історія вже закінчується... Перед Тобою слава і щастя. Здобули Тебе — наш Батьку! Вітай — Києве!... Ось чубаті нащадки Байдя — вони несуть Тобі свою любов і вірність, кров'ю пишуть нові золоті сторінки Твого биття... А поруч з ними — ось діти Славного Льва Галицького знад Дністра. Прийшли з нами Тебе здобути, поклонитися і присягнути Тобі свою вірність.. Так думалося.

Темна ніч. Тисячами вогнів горить Київ. В тисячах вояцьких сердець живе радість — надія. Ранок. До Києва твердий рівний марш піхоти. Тупогіння кінноти. Далі гармати й обози. А на шляху все труть, трупи, трупи... Ба-

гато серед них і невинних жертв — цивільної людуності. Останнє „прощання“ чертоних банд. На Саперній Слободці і Деміївці розташувалися наші запорозькі частини. На Лисій Горі — гармати. Буде парадна дефіляда військових частин; наказано підготуватися до церемоніального маршу.

*

На Хрещатик входять наші частини. Попереду ген. Сальський, за ним командири частин. Військова оркестра кінногорного дивізіона полк. Алмазова грає марш. Перед міською Думою сотня галичан зі скорострілами. Скрізь на товпи народу. На балконі Думи розвивається український національний прапор.

НА КИЇВ!

(Нарис походу злучених українських армій на Київ у серпні 1919 року).

Після свого переходу за Збруч Українська Галицька Армія стала разом з Придніпрянською Армією Української Народньої Республіки до спільних боєвих операцій. У той час Придніпрянська Армія притиснена перевагою більшовицьких сил займала ставовища, що вгвинялись луком від Гусятина на схід понад Жмеринку і Вапнярку та на півднієзза Могилів. На маленька територія, з найбільшим на ній містом Кам'янцем Подільським, заледви могла вмістити обидві Армії, яким

до того загрожували ще більшою сили новий вступом зазменшеням і цієї крихти землі. Тим найпершим гаслом українських армій стало: «На Київ!» І до цього походу ставали обидві армії спільно та перевели його згідно з планом у днях від 8. до 31. серпня 1919.

До цього походу — під одним командуванням, що складалося з галицьких і придніпрянських старшин, стали армії у такій силі: УГАрмія начисляла тоді 20 тисяч піхоти, понад 500 скорострілів,

800 шабель (кіяноти) і 160 гармат, кілька панцирних поїздів, дивізіон панцирних самоходів і летунський полк. Загалом на числяла УГАрмія в той час кругло 50 тисяч люда, Армія складалася з трьох Корпусів (поділених на Бригади). Начальним вождем Армії став після ген. Грекова, що перервав чортківську офензиву, ген. МIRON Тарнавський. Начальником бувави (ген. штабу) став полк. Шаманек. Командантами Корпусів були: I. Корпус: полк. Микитка, II. Корпус: полк. Вольф, III. Корпус: ген. Кравець.

Придніпрянська Армія складалася тоді з 4 Груп і 2 Дивізіїв, а на числювала в той час кругло 30 тисяч людеи, а з того 15 тисяч піхоти і кінноти, 533 скорострілів, 177 гармат, 9 панцирних поїздів, 6 панц. самоходів, 26 літаків і 4 радіостанції. Загалом усі українські сили разом з повстанцями загонами Зеленого, Сокола, Павловського, Шенеля та інших, що станули разом з регулярними арміями до походу на Київ та Одесу, виносили кругло 100 тисяч війська.

У проводі Штабу Головного Отамана, що утворювався після злуки Армії, ставув ген. М. Юнаків, а його помічником (генерал квартир-майстром) ген. Курманович. Оперативним відділом керував полк. А. Должжаль.

Проти тих сил стояли тоді на фронті 12 і 14. більшовицькі армії (1, 44, 45, 47, і 58 дивізії), що на числяли біля 20 тисяч люда, бо більші більшовицькі сили відійшли в той час на схід проти армії Колчака і Денікіна. Цю обставину рішив використати штаб українських сил і здобути Київ та

Одесу, і взагалі Правобережжя України, надіючись при тому, що Денікін піде Лівобережжю Україною на Москву, а її полки заатакують більшовиків на півночі.

Згідно з планом створив штаб три ударні армійські групи для наступу на Київ та Одесу. По залізничним шляху Жмеринка—Київ мала наступати найсильніша група, зложена з I і III Гал. Корпусів і з групи Запорожців. Її командантом був командант III. Корпусу, ген. Кравець—На лівому крилі цієї Осередньої Групи мала йти на Шепетівку і Коростень Північна Група, зложена з II Гал. Корпусу та Січових Стрільців. Командантом цієї групи був ком. II. Корпусу, полк. Вольф. Третя група, звана Східна, мала йти на Одесу й Христинівку—Щолю і складалася з групи от. Гютюняника, з залізничної Дивізії полк. Удовиченка, в якій склад входив «Буковинський Курінь», Бєлінської групи, а згодом ще належали до неї I Бригада У С. С. та II Бригада УГА. Командантом цієї групи був от. Василь Гютюняник.

Наступ почався вже 2. серпня, а почала його Східна Група Гютюняника, що мала здобути Жмеринку. Та вона направила на занятий опір більшовиків, які взагалі березилися тоді дуже вперто, не жадючи жертв, бо знали, що їм грозить окруження — і безпощадність. Щоб дубути відійти з шлях на Київ, рішив Штаб ударити більшими силами рівночасно на Жмеринку і Бєлєницю, і цей наступ виконали I і II Гал. Корпуси з дивізією Гютюняника дня 8. серпня. Жмеринку здобули 10. серпня і захопили там величезну добычу. Того самого дня непо-

лудні здобули галицькі частини з Запорожцями Винниці і теж захопили велике майно.

Північна Група 4. серпня заняла Старокопчанів і 10. серпня дійшла до Ямполь. Большевики везли на короткий тас відбити Старокопчанів, але галицькі бригади здобули це місто 14. серпня знову, а інші частини Північної Групи заняли того дня Білогородку, Шепетівку і Миропіль.

21 серпня ця група добула Калинівку, 18. серпня Козятин (Ш Корпус), а 19. — Бердичів (І. Корпус). Запорожці дійшли до Погребища і Ружина.

Східна Група заняла 10 серпня Крижопіль (3. Дивізія), а в днях 15—22 серпня група Ю. Тютюнника зайняла Брацлав, Гайсин, Христинівку та Умань. Туди направили теж повстанчі загоны, а з них загін Зеленого рушив звідси на Білу Церкву, щоб через Козів від півдня вдарити на ворога в Києві.

Большевики діставали раз-у-раз з півночі великі підмоги, однак не змогли здержати нас. упу обданих армій. Дорога на Одесу не була ще справді цілком вільна, але зате на Київ наступ ішов гладко. Зі сходу через Полтаву наблизилися частини армії Денікіна і біля Христинівки зішлись з українськими частинами, та не входили з ними в бій, бо були тоді мимовільними союзниками в боротьбі проти спільного противника, большевиків. Большевики почали вже 16 серпня евакуувати Київ. Тимчасом 45, 47 і 58 більшовицькі дивізії опинилися на півдні України в безвихіднім положенні, бо їм з одного боку

відтяли відворот Східна Група Українських Армій, а здругого почав їх громити Махно. 58 дивізія стала втікати на Ольвіопіль, а 45 і 47 в напрямі Жмеринки, пробиваючись поміж українськими і денікінськими арміями. Ці дивізії переслідувала Східна Група і в перших днях вересня розбила цілковито 45 дивізію під Городищем, де в українські руки попало величезне майно і 3 тисячі полонених. Шлях на Одесу був уже також вільний, але тимчасом перед українськими військами стала нова загроза: замість червоних „білі“ москалі, денікіни.

Успішно йшов також наступ Північної Групи в напрямку на Коростень, куди большевики ввозили майно з Києва. Не зважаючи на розпучливу оборону большевиків, група підходила 1. вересня вже до Коростеня. Однак і тут мусіли українські частини залишити боєві операції, бо події в Києві дня 31. серпня змінили положення зелених армій на гірше.

Що ж сталося? Осередня Група під проводом ген. Кравца ішла нестримно вперед. Ш Корпус попередю здовж залізниці, І. Корпус на його лівому крилі, а Запоріжці на Білу Церкву. 24. серпня добули Хвастів і Білу Церкву, а 20. — Васильків. І. Корпус пішов на річку Ірпень і до житомирського шляху, щоб ударити на Київ від заходу і південного заходу. 29. серпня галицькі бригади стали на кільканадцять кілометрів від Києва. Вподне того дня українські війська оточили столицю України

від залізничного шляху на Коростень з півночі до Дніпра на полудні. Більшовики почали втікати в переполосі з міста, наші гармати били просто в гущу ворога. Біля Кадетської Роші і під Святошином ворог застелив поле своїм трупом. Коло 3. години пополудні галицькі стежі появилися на передмістях Києва.

Але того самого дня наблизилася до Києва війська Денікіна, і досвіта 31 серпня московська кіннота увійшла й собі до Києва. Галицькі частини мали наказ не входити з денікінцями в ніякі суперечки, тому й тоді, коли на вулицях міста появилася російська кіннота, її пропускали вільно. 31 серпня вмащерували до столиці галицькі бригади і їх вітало українське (та й не тільки українське!) населення Києва з великим одушевленням. До міської Думи приїхали команданти I. і III. Корпусів, полк. Микитка і ген. Кравс. На будинку Думи вивісили український прапор. До наших генералів прибула зараз делегація денікінських військ зі ста кіннотчиками і поставили вимогу, щоб на Думі вивісили побіч українського також московський прапор. На це погодились. Та скоро потім, коли ген. Кравс виїхав до рос. ген. Бредова, що командував денікінським корпусом, щоб устійнити з ним лінію між обидвома арміями, запорожці, побачивши російський прапор на Думі, здерли його з балкону. У відповідь на це денікінські частини несподівано виступили збройно проти галицьких бригад і виперли їх на передмістя та навіть полонили кілька галицьких нур-

нів і штаб III. Корпусу в поїзді. Тоді Начальна Команда УГАрмії видала галицьким частинам наказ, вийти з Києва. Хоч до боротьби з денікінцями й більшовиками не була армія приготована, то проте вже в три тижні пізніше мусіла почати правильну війну і з Денікіним.

Отак сумно закінчився переможний похід з'єднаних українських армій на Київ. Мабуть чи не найважливішою причиною невдачі було те що штаб українських армій не сподівався аж такої нахабності «білих» москалів. Загально думали, що Денікін скористає з помічі українських армій у боротьбі з більшовизмом і, минувши Київ та взагалі Україну, посілишить на Москву. Та тимчасом Денікін думав так самісько, як і більшовики, і як думали і думають завжди всі москалі, всяких відтінків: що Москві без України не жити і хто хоче мати владу в Москві, той мусить поневолити Україну. Денікін числив на те, що, захопивши Україну, матиме добру «легітимацію» перед усіма москалями і тимкоріше розгрозить більшовиків. А коли йому це не вдалося, то тільки тому, що більшовики весіли вже до того часу вигубити або перелякати більшість «білих» у корінній Московщині і були краще зорганізовані, ніж «білі».

Все ж спільний похід з'єднаних рідних армій на Київ залишиться раз на все не тільки під військовим, але й під морально-національним та політичним оглядом одною з найвітальших подій в нашій історії. Це ж перед усім світом і перед менше

свідомими братами засвідчили українці всіх рідних земель, що Київ їх спільна столиця і що Україна їх спільна мати, що за її долю зуміє в потребі стати українець знад Дону і Кубані, знад Чорного Моря і Дніпра, знад Дністра і Прута, знад Буга і Сяну, та навіть знад Тиси. В обличчі спільного походу українських армій на Київ у 1919 році не сміє вже ніхто говорити, що, мовляв, українці і москалі то одне, або що українці тут не ті самі, що там... Той істо-

ричний похід на рятунок рідної столиці показав нам самим, що може вчинити народ, коли бодай частина його національно свідома. Бо ж ніде правди діти, що тому 20 років український народ був ще тільки частинно свідомий і тому до походу на Київ стало тільки сто тисяч рідного війська... Сьогодні свідомість народу зростає і зростає з кожним днем — і це сповняє нас надією, що в майбутності подібний похід на Київ закінчиться тривалою перемогою.

КИЇВ НАШ!..

Написав Антін Кравс, генерал УГА.

Козятин і Бердичів дісталися в руки Української Галицької Армії й таким робом дорога до Києва стояла отворена. До його здобуття призначено I і III Галицький Корпус і придніпрянський Запорізький Корпус, які злучено в одну армійську групу під мою начальною командою. Я одержав приказ взяти Київ.

Шефом штабу тієї армійської групи іменовано дотеперішнього шефа штабу III-го Корпусу, майора генерально-го штабу Людвика Любковіца. Першим Корпусом проводив полковник Микитка, а його шефом штабу був Куніш. Я задержав дальше команду III-го Корпусу, а Запорізький Корпус стояв під командою полковника Сальського.

Можна було припускати, що

чим більше наші війська будуть зближатися до Києва, тим сильнішим буде ставати опір червоних, бо була можливість, що крім побитих частин XII-ої совітської армії, що схоронилися були на Києва, будуть стягнені туди також нові підкріплення, щоби звести рішачучу боротьбу під воротами столиці.

Тому поспіх був необхідний.

Силу червоних військ, скупчених у тім часі довкола Києва ми обчисляли на приблизно 10.000 голов.

Ми зразу рішили при допомозі сил, що хвилево стояли до нашої розпорядимості, щєбто з двома бригадами III Корпусу й трьома дивізіями Запорізького Корпусу — разом около 20.000 людей — удирити несподівано на Київ, не чека-

ючи приходу I. Корпусу, що посунувся недалеко поза Бердичів, отже був яких 100 кілометрів позаду.

Переводячи в життя цей план 2-га і 8-ма бригада III. Корпусу зайняли 20-го серпня Попельню, дня 21-го-серпня після кривавих і завятих боїв Романівку, а дня 22-го серпня Фастів.

Посуваючися в рівній лінії з III. Корпусом Запорізький Корпус прогнав тимчасом ворога зі Сквири а дня 22-го серпня, після скаженого ручного бою на предмістях Білої Церкви, зайняв це місто.

Дня 23-го серпня 2-га і 3-тя бригада посунулися аж по Васильків і заняли це місто. Запорізький Корпус разом з 6-ою і 7-ою дивізією опинився день пізніше над потоком Стригною; 8-ма дивізія затрималася в Білій Церкві як резерва.

Таким робом наша армійська група стояла вже 24-го серпня вечором готова до наступу у віддалі 40 кілометрів на полудне й полудневий захід від Києва.

Команда цієї групи поспішила тимчасом уперед до Фастова. Летунські патрулі, що їх вислано в напрямі Києва, донесли, що на залізничній лінії Васильків—Київ збилося на просторі 20 кілометрів багато поїздів і що на київських залізничних двірцях переповнення й дуже великий рух. Але летуни незапримітили нагромадження військ. Переводжена в

той час евакуація Києва попала, як здавалось, у застій і не було можливості підтягнути нових підкріплень. Настала хвилина до рішучого удару.

Ми щоймо начеркнули диспозицію, згідно з якою наступ мав відбутися 25-го серпня, коли около четвертої години пополудні наспіла службова вістка від Запорізького Корпусу, що перед передніми сторожами 8-ої дивізії коло Білої Церкви появилася саме денікінський панцирний поїзд зі штабом бригади. Восьма бригада питала, що їй робити, бо полковник Білогорцев, командант 2-гої терської бригади добровольчеської армії, не хотів взагалі з ними пересправляти, як з петлюрівцями.

Ще перед наступом на Київ команда галицько-українських військ з уваги на можливість стрічі з денікінськими частинами запитала, як у такому випадку поступити. Петлюра дав тоді доручення вимінати боротьби за всяку ціну і цей наказ передано всім частинам. Така стріча наступила тепер далеко скорше, як ми сподівалися. На це запитання Запорізького Корпусу видано негайно телеграфічний приказ, щоб по думці розпорядку Петлюри здержатися від усякої ворожої акції й повідомити полковника Білогорцева, що уловжені галицько-українські офіцери прибудуть окремим поїздом до Білої Церкви в цілі переговори.

Про цей випадок повідомлено зараз начальну команду

Галицько-Української Армії, а з боку команди нашої армійської групи вислано 24-го серпня в 9-тій годині вечором сотника Купчанка й поручника Головинського з III. Корпусу з відповідними повноваженнями як парламентарів окремим поїздом до Білої Церкви.

Сотник Купчанко одержав інструкцію, щоби намагався заключити з командою бригади, а якщо можливо, з головною командою денікінських військ тимчасову умову, згідно з якою мала бути переведена демаркаційна лінія, що не перешкоджувала би нашим операціям довкола Києва й залишила би до нашої розпорядимості залізницю і шлях між Фастовом і Києвом. Сотник Купчанко вив'язався дуже добре зі свого завдання, наші домагання прийнято, а згадану умову підтвердила друга корпусна команда денікінських військ у Боринській та команда галицько-українських військ.

З уваги на зміну загального положення ми вислали запит до команди галицько-українських військ, чи наступ на Київ повинен ще мати характер несподіваного наскоку, чи теж треба чекати на прихід I. Галицького Корпусу. Наступ треба перевести негайно, якщо маємо випередити Денікіна.

Генерал Тарнавський дав наказ продовжати наступ.

День 25-го серпня проминув на переговорах з денікінцями в справі демаркаційної лінії, а 26-го серпня мав зачатися знов наступ.

Ще дня 25-го серпня в ночі наспіла телеграма з Начальної Команди в Камінці Подільській, у якій було сказано, щоби під ніякою умовою не посуватися вперед, доки надтягне I. Галицький Корпус. Рівночасно прийшла депеша від команди Галицько-Української Армії, що висилається окрема військова місія під проводом генерала Павленка в цілі переговорів з денікінцями.

Так отже з нашого плану захопити Київ наскоком не вишло нічого, й нас чекали ще інші несподіванки.

Дня 25-го серпня появився більшовицький панцирний поїзд під Глевахою й бомбардував тяжкими гарматами станцію Васильків. Стежі Запорізького Корпусу натрапили під Більшою Бугайкою на сильні відділи ворога, мусіли вернутися назад. Ворог, як здавалось, рухався й може хотів навіть самий перейти до наступу. Принаймні деякі позначки вказували на таку можливість. При таких обставинах не залишалося нічого іншого, як чекати на прихід I. Галицького Корпусу й притягнути на фронт кілька тяжких гарматних батерій.

Нарешті 28-го серпня надтягнув I-Галицький Корпус і таким робом зібралася ціла армійська група до наступу.

Вечором 28-го серпня угруповання наших сил було таке:

Запорізький Корпус (полковник Сальський): — 6-та дивізія в Копачеві, один відділ у Безрадичах, 7-ма дивізія в

Більшій Бугаївці, 8-ма дивізія як резерва армійської групи в Барахтієві.

Повстанці під Командою отамана Зеленого у Трипіллі.

Половина III-го Корпусу під командою майора Виметалля: — 2 га бригада на північ від Висилькова (місто), 8-ма бригада при станції Васильків.

I. Корпус (полковник Микита); — 5-та бригада в Плісечнім, 6 та бригада в Пасківці, 10-та бригада в Брусиліві, I полк кінноти при 10-тій бригаді.

Повстанці під командою отамана Ангела коло Білої Церкви в цілі пильнування терської бригади.

3 полк кавалерії й тяжкі гарматні батерії щойно наспіли до Фастова.

Наші сили представлялись разом так: — 40.000 крісів, 2.000 шабель, 25 легких батерій, 6 тяжких батерій.

Початок наступу визначено на 29-го серпня.

Провідна думка й уклад наступу були такі: — Запорізький і III. Галицький Корпус (полуднева група) мали зв'язати боєм ворога, а тимчасом I. Галицький Корпус, що вспів підійти ближче й укритися в лісах на захід від Києва, мав, перевести рішаючи удар.

Зелений мав тимчасом перейти Дніпро під Трипіллям і зайняти чимскорше Борисполе на залізничній лінії Київ-Пирятин. Третій полк кінноти, що прибув до Фастова, мав завдання спільно з повстанчими частинами Ангела пильнувати даліше терської бригади де-

нікінців коло Білої Церкви.

Кожний з трьох корпусів одержав свою полосу до наступу, в межах якої йому вільно було свобідно оперувати.

Ворог використав якнайосновніше чотиродневу перерву в наступі. Він кинув за той час майже 20.000 нових військ до Києва. Довкола міста поведено подвійний перстень сильних, кільчастим дротом заслонених, стрілецьких окопів, до будови яких більшовики притягнули десятки тисяч цивільної людності Києва.

Зовнішній перстень окопів повстав ще під час світової війни, але з уваги на свою велику довжину (90 кілометрів) не надався до довшої оборони більшовицькими військами й тому викопано наоспів другий, вужчий перстень окопів, довжини около 40 кілометрів.

Обі ворожі позиції мали ту незвичайну прикмету, що наслідком густої залізничної сітки довкола Києва, більшовики могли кожної хвилини кидати туди свої резерви, де грозила найбільша небезпека. Зі своїх численних панцирних поїздів вони могли збудувати попросту панцирний фронт, у чому вони мали незрівняну вправу. Всі міри ворога вказували на те, що він не мав наміру залишити так легко це, для обох сторін таке важне місто й хотів ще раз спробувати воєнного щастя.

Для 29-го серпня досвіта,

після переведеної в попередніх днях розвідчої роботи, розпочався рівночасно на цілїм фронті наш рішачий удар.

Уже день перед тим, цебто 28-го серпня, ворог виявляв велику рухливість уздовж цілого полудневого фронту між Дніпром і Ірпенем. Наші вперед висунені охоронні відділи коло Заборя й Скитка надбали сильний опір і були відкинені взад більшовицьким протинаступом. Залізнична станція Васильків була безперервно під важким артилерійським вогнем ворога. Все вказувало на те, що ворог нагромадив великі сили на загальній лінії зовнішнього перстенья окопів і покищо намагається прорвати наш широко напнятий фронт, котрого завданням було закрити I. Корпус, про який ворог покищо нічого не знав.

Дня 29-го серпня до сходу сонця ворог самий перейшов до наступу. Червоний оборонець Києва, Солодуб, зібрав під своїм особистим проводом около 20.000 війська XII-ої совітської армії, щоби при їх допомозі верервати наш фронт коло Більшої Бугаївки й відкинути його у західнім напрямі через Васильків. Цей удар був для нас дуже небезпечним, але ми сподівалися, а навіть бажали собі його до деякої міри. Для нас було вигідніше, щоби головні ворожі сили були в тім місці скупчені, бо це улегшувало I-шому Корпусові рішачую роботу. Лише війська III-го Корпусу, а передусім

Запорізький Корпус мусіли вдержатися.

Полковник Сальський своєчасно й зручно відтягнув Запорожців слід Більшої Бугаївки поза багнисту долину ріки Стухни, щоби тут зі скупченою силою здержати могутній наступ ворога.

Внаслідок цього відступу Запорізького Корпусу відкрився правий бік 2-ої бригади, що на північ від Василькова збиралася ударити на Крушинку. В тім самім часі червоні частини ударили на ліве крило 2-гої бригади, а іменно на 2-гий курінь коло Каплиці й відкинули його на Васильків. Але свіжий перший курінь закріпився на північних окраїнах Василькова й боронив цей позиції спільно з третім куренем, що його післали тимчасом з правого крила. Цілий другий полк артилерії втримав свою вогневу позицію на полудне від Василькова й здержував своїм вогнем ворожий наступ.

Тимчасом майор Виметаль, що держав залізничу станцію Васильків при допомозі слабого „куренья смерті“, дав наказ резерві, зібраній коло фільварка Петриполе, (куре-і IV|2 і II|8) зробити протинаступ на Каплицю, щоби зі свого боку відслонити бік ворога. Але цей протинаступ не міг зловути терену, а навпаки його поволі відсунено взад і він зачав відступати через хутори Черкас і Султанівку.

У цій критичній хвилі. 8. бригада, якої не захопив був більшовицький удар і котра

без труду відбила слабі атаки червоних на Кожухівку й Данилівку, бачучи прикре положення 2-ої бригади звертається з двома кур'нями на Петриполе й відбиває його назад.

Таким робом положення 2-ої бригади, що з трудом відбила ворожий наступ, стало легше, й злуку з нею назад привернено.

У вечірніх годинах сотник Ревюк, що перебрав команду 2-ої бригади, з власної ініціативи пориває ослаблені довгими боями курені 2-ої бригади ще раз до протинаступу й відбиває Калкицю, як також узгір'я на полудне від Крушинки.

У тім самім часі 2-ий курінь 8-ої бригади під проводом сотника Станіміра займає після святаго бою на багнети Глеваху.

Головний Отаман Петлюра, що у своїм салоновім поїзді під'їхав був майже під передові позиції, був свідком наступу цього куреня, але зникнув ще в ночі на 30-го серпня так само несподівано, як прибав.

Цілий день Запорізький Корпус відбивав криваво всі спроби ворога, що розпучливо намагався перейти потік Стухну.

Так могутній і з великою енергією переведений наступ більшовиків закінчився вечором 29-го серпня з таким вислідом, що хоч вони й відбили наступ Запорізького Корпусу й групи Вамстая, то

цілий день не досягнули ніякого успіху.

Підчас коли на полудневім фронті шаліли завзяті бої, для 1-го Корпусу, що посувався вперед на північнім крилі, наближалася рішача хвиля. Його бригади насильним маршем випали несподівано з лісів поміж залізною дорогою Київ—Козятин а шляхом Київ—Житомир і з останнім напруженням сил кинулися в пізніх полудневих годинах на цілком заскоченого ворога.

Прята бригада здобула Заборе й виборола собі перехід через багnistий потік Бобринцю.

Шоста бригада, що прибула поспішно через Ясногородку й мала вже за собою 40 кілометрів тяжкого маршу, захопила ще в ночі з 29-го на 30-го серпня при допомозі одного куреня, після кривавих вуличних боїв містечко Ігнатівку на східнім березі Ірпеня.

Десята бригада, що була північною охороною боків і заду нашої армійської групи, надібала коло Мотижина й Березівки, при шляху з Києва до Житомира, менші розчорошені більшовицькі частини, які вона відкинула. Вечором 20-го серпня один курінь цієї бригади й одна батарея стояли вже в Березівці, підчас коли головна її сила опинилася над потоком Бучею коло Мостища.

Зараз на північ звідти надився 1-ий полк кавалерії, що перервав був залізничу лінію Київ—Коростець і стояв на поготівлі в перерванім місці.

Так перший день наступу минув на цілім фронті корисно для нашої армійської групи. Розпучливий протинаступ більшовиків о надзвичайну хоробрість Запорізького Корпусу й героїство обох бригад III-го Корпусу, що видержали головний удар червоних частин, не відступаючи ворогові ані одної стопи землі а вечором, незвичайно завзято переведеним наступом, видерли йому його позиції.

Тимчасом у ворожій фронті стояла отвором велика прірва поміж Ігнатівкою і Глевахою.

Цього вечора я знав, що Київ буде наш.

У перших годинах ранку — 30-го серпня — I. Корпус при допомозі своєї 6-тої бригади очистив до решти містечко Ігнатівку помімо розпучливої оборони червоних і здобув наступом сильні, опановуючі околицю, шанці на узгір'ях на схід від цієї місцевості. Побитий ворог уступає тепер у дикім переполосі. За ним тісно слідує 6-та бригада й впадає рівночасно з ним у другу позицію коло Софіївки і Петропавлівки.

П'ята бригада займає Боярку, 6-та бригада Вежу. Друга

бригада слідує за восьмою як резерва.

Ворог уступає в повнім порядку перед Запорізьким Корпусом, хоронячись до Києва. Уже в ночі на 30-го серпня більшовики опорожнили свої позиції, щоби таким способом уникнути оточення, що їм загрожувало з півночі. Але це їм тільки частинно вдалося. У прибережних діпрових лугах коло Лісник Запорожці взяли 700 людей в полон.

Наш наступ посувається нестримно вперед, ломлячи безпробовочно всякий опір. З настанням вечора всі частини нашої армійської групи осягнули в межах приділених їм полос залізничу лінію враз-же на полудне й на захід від міста.

Ще ніччю на 31-ше серпня впадають покликані до цього частини серед боїв, у яких ще багато більшовиків попало в полон, до самого міста, щоби опанувати мостовий причілок й обсадити найважливіші будинки та магазини.

Київ був у наших руках!

На міській думі української столиці повівали гордо у ранішнім вітрі українські жовтоблакитні прапори.

УКРАЇНІ

...Бо не для сну зійшла на землю
Ти,

І не для тиші. Ні, Ти мусиш жити!
Всі племена до ніг своїх схилити
І цілий світ огнем своїм залити,
І всі моря, і землі, і світи.

Життя не жарт. Життя страшний
закон.

Хто взяв його — Хай кине все
І йде в борню жорстокий, як
дракон...

І ти підеш!

Зубчастому Кремлю,

Твердині зла, старій потворі згуби,
Його криві, криваві чорні зуби
Зламаєш Ти і вирвеш без жалю.
І загуде уперше царський дзвін,
Коли над ним, все вище, вище,

Рудий огонь заплаче і засвище, —
І зареве, і з ревом—впаде він.
І буде ніч. І буде кладовище.
І білий сніг над мертвим сном руїн.

Та вийдеш Ти, в огні кривавих
шат,

За дикий мур старих своїх Карпат,
Мов Божий гнів, натхненно і

криваво,
Інший клич, нове, незнане право
Почує світ в огні твоїх гармат.
...Щоб ті краї, утомлені, понурі,

Почули вперш на власній шкурі
Твої страшні юнацькі пазурі.

І під самого Господа наказом,
Ти рушиш в даль — І в бурі
сніговій
Над золотим задуманим Кавказом
Метнеш до зір побідний прапор

свій;
І станеш Ти ногою в темнім морі,
І по новім, незайманім просторі
Пройдуть твої побідні кораблі.
І крізь давно забуті рідні хвилі
Пройдеш туди в краї, од віку милі,
Де з гордих веж сміється молодик,
І волею державного народу
Над брамою старого Царгороду
Засяє щит—пракиївських владик,

В святих степах, де б'ють твої
пороги,
Збіжаться всі розкидані дороги
І всі шляхи народів і племен.
Ти звяжеш світ залізним ланцюгом,
Усі краї—від сходу до заходу,—
І вічний мир, нову безмежну згоду
Пізнає світ під владним п'ястукком,

І доки світ,—в ланах, степах і
борах,
І в шумі міст, по школах ісеборах
Від ранньої до пізньої зорі,
Щоб знали всі, діди, батьки і діти,
Про ту страшну, що вміє володіти,
Співатимуть народам кобзарі.

О ОЛЕСЬ.

РАДІЙТЕ, СПІВАЙТЕ...

Радійте, співайте пісні голосні,
Квітками завітчуйте чола ясні.
Ридайте і смійтесь в сльозах, солов'ї,
Спріжайте воскреслі надії свої.

Минули на віки дні чорних негод,
Живе Україна! і вільний нирод,
Як з попелу фенікс, ожив, і злетів,
І зорями зміряє простори степів.

О, Боже, без меж милосердя Твоє!
І правда, о Боже, на світі ще є,
Не дарма нам снилась вона у-ночі,
Не дарма ми гibli, до неї йдучі.

СВ. ВАРЯЖИЧ.

ОДВІТ НАМ ДАШ...

Москво! Неситий Молоху, в кривавій багряниці,
З обличчям диким вандала—монгола
І хижим блиском азіатської зiниці.
Одвіт сьогодні дай за трупи, що довкола!...
Подай одвіт —

за мільйонну черепів предківських роту,
за Крути, Батурина, Базар, Полтаву,
за кості тисяч тих, що їх в болото
загнав твій цар собі на вічну „славу“!...

Москво! Ті черепи покладені очицями до сходу!...
Вони вся месть!... Вони кричать одплати!...
Їх жовта тлінь з розритої могили гробу
На вічний сполох буде кричати:

Подай одвіт!...

Москво! За трупи й черепи батьків на жах твій встануть
Нові борці, що виростили із крові...
Гниле твоє кубло розпанахають... Ураганом грянуть
І слизь твою заллють, мов повінь!...
На холтах ялових твоїх пустарів несходимих
Замкнуть твої прапори переможні!
Вберуть твій Кремль в пожарищ дими
І втопчуть лоб твій в пил дорожній!...
В обличчя твоє хамське і зухвале,
Кидаємо визов ось нині!
Одвіт нам даш за кров, за трупів звали,
За голод немовлят і за руїни!...

Дмитро Федик

Мість духів

передрук із „Студентського Шляху“ 1934 березень-квітень ст. 68
Вставайте! Будіться, дрімучі герої!
До зброї Вас кличуть! — До зброї!
Народ Ваш в темряві дороги шукає —
Ще сумерк — ще темно — паліть же пожежі.
Шляхи — ореол Ваш освітить-осяє!
Ідіть напереді пробоем, як стежі—
І піде за Вами народ, як лявіна,
І греблі розіб'є — змете хуртовина!
У вірі наново нам очі розблиснуть,
Гармати до бою побідно заграють,
Гранати в повітрі сміхом нам свиснуть,
Прапори високо у славі замають,
Кріси заговорять грізні:
І встануть герої — із криці твердої — **НОВІ І**

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

ЗАЙНЯЛИ КІВ.

Не можу спати! Ніч така гнітуча,
шумлять ці вісті з рідного краю!
Ворони кричуть, що надходить туча —
Тривожать душу!... День і ніч не сплю!
Ідуть на Київ! Знов ідуть монголи,
Як той Андрій, зруйнує Київ Хам!
Борба на смерть! Тепер або ніколи!
Невже знов суджено упасти нам?!
Не можу спати... Впадуть — пере-
можуть!...
Пливуть зі всіх сторін, як океан!

Стріляють, б'ють, насилують, триво-
жуть —
Скривавлений ввижається майдан!
Рубають в пені! А я сумний до смерті,
Іду посеред трупів і кричу:
„Неправда, мій народ не може
вмерти!“
І ринуть сльози кам'яні з плачу...
І я заснув... Як дух Єзекиїла
В сні бачу диво: В сонці на весні
Знов вольна Україна зяснила —
Як золото, — прочищене в огні.
Вецляр, 9. лютого 1918 р.

Зоріла Золота Заграва...

*Зоріла Золота Заграва,
Здригався світ під звуки сурм!
Широко залунала слава,
Но нам воскресла вже держава,
Що Україна встала з тюрм!*

Гоїлися столітні рани,
Бо не царив кволий жах:
Лежали в поросі тирани,
Розірвано важкі кайдани,
Стелився в Майбутнє ясний шлях.

Заграли нам воскресні дзвони,
І вже жертвенний, власний труд
Творив права, свої закони,
Царив вже лад, а не проклони,
Своя влада, не царський кнут.

Нечайно! ...Що це? Що це чути?!
— Це знову наїзд диких орд!
На досвітках прийшлося збагнути
Питання: Бути чи не бути?!
Без війська, — без своїх когорт!

Невже ж побідять супостати?
У відповідь паде приказ:
Хто волю любить, в ряд ставати,
Книжки змінити на гранати,
З огню творити славний час!

Нема дорожчого від честі,
Страшнішого чужих кайдан:
Настав вже час війни і мести!
Все Україні в дар принести,
— Це воля рідних нам спартан.

Орди шість тисяч йде у люті,
Пожежу запалив салдат!
Невже ж не бути нам? чи бути!
Покаже бій, порішать Крути,
Не володітиме в нас кат.

Падуть німі, зітхань не чути,
Не знане їм терпіння, жах!
Хто переможе? — чи збагнути...
Бо лицарів абсурду трупи
Мостили гордій славі шлях.

Вже знемагали, сил не стало, —
То дальше морем лилась кров;
Іх так багато, — нас так мало
(розпукою в душі кричало) —
— І дальше бій нерівний йшов!

І впали всі і не спинили
Нового наїзду варвар; —
Та всі лягли, а не спочили,
Добули славу і нам лишили
Безсмертний взір: героїства чар!

„Чужинче! Йди і Україні
Скажи, що звернено наказ!
Хай не сумує! На руїні
Збудуємо нові твердині
І в бій підемо другий раз!

Скажи, що шлях покажуть Крути
Що замість терня ореол,
Що Україні вічно бути,
Про Україну всім почути,
Бо світа це новий престол!“

Юрій Клен

Пригадую...

(Вітмек з Прокляті роки).

Пригадую підвал чеки в Полтаві,
Де я колись години три чекав.
Лилось крізь шибі світло золотаве,
І я затерті написи читав
На вапні стін... Ніхто у книгу слави
Тих смертників імена не вписав,
Що звідси тим, які живуть на світі,
Свої останні креслили привіти:

„Чекаю розстрілу. Петро Палій“.
— „Сьогодні вмру за тебе, мій народі.
Іван Манзюк“.— „Кінець. Нема надій.
Прокляття шлю катам. Василь Макода“.
— „Живіть і не зрікайтесь гордих мрій,

О ви, кому ще світить сонце вроди.
Михайло В'юн". — „Марусі мій уклін,
Іду на смерть. Манюра Валентин“.

Високий мур чекістської в'язниці
Тоді мене на місяць поріднив
З гуртком людей, що в них серця, як птиці,
Летіли до невиданих раїв,
Дарма, що смертний холод їм в зівниці
Уже блакитну вологість улив.
Було нас шістдесят, і наші слізи
Цвіли... Як у саду куркульським сливи.

Здалось, що спадала з душ кора
І сріблилася біла деревесина,
Коли, мов грім, лунало *Не пора*
І в такт здрігалися в'язничні стіни:
Веселий бог виплескував з відра
Злотавий плин, чистіший від бурштину,
Та завжди вправи ті, мов чорний квіт,
Урочисто вінчав нам *Заповіт*.

О, чи ж не всякий з нас усе, що схоче,
Сповне в найліричніший туман
І в найбридкішому знайде урочче?
Тож на обід нам ставили казан
В якому плавали волові очі,
І кожне відбивало, як екран,
Веселі вікна камери, й мов спомин
Блищав у кожнім сонця літній промінь...

Де, де тепер завзятий Венгереш,
І де розстріляний Іван Фещенко?
В чіх серцях ти спогадом цвітеш?
І ти, що каламутні пив оденки,
Аж поки згодом не загинув теж,
О приятелю мій. Грицько Кульженко,
Що в захваті з вагону свій кашкет
Шпурнув в поля, де пах липневий мед?

Коли забрязкав конвоїр ключами
І перед нами двері розчахнув:
„Не на допрос, а вихаді с вешами!“
— Це ти нам застережливо гукнув:
„Гей, хлопці, без речей виходьте, самі,
Щоб їх проклятий кат не посягнув!“
Бо думав, що нас поведуть на страту,
(Або „на коцку“, звикли ми казати).

Ми добре знали смертницький звичай...
Задушна ніч у мрячному підвалі,
Зненацька крик: „Виходь і все скидай!“
За подорож у край, де „ність печалі“,
Ти одяг катові лишав „на чай“.
В потилицю мов грім. А потім клали,
Поважно всіх шикуючи до куп,
З мистецьким хистом труп на мокрий труп.

Я не забув той натовп навіжений,
Що смертників чекав біля воріт...
Ті матері, жінки і наречені...
Вгорі, мов розпачу кривавий квіт,
Гойдало сонце райдуги скажені.
А нам, щасливцям, у широкий світ
Воно, пульсуючи життям, жагою,
Прослало злоту стягу над водою.

Нас виглядали і зорили шлях
Старі жінки, спираючися о тин,
І нам, щоб ми пройшли по килимах,
Під ноги кидали шматки полотен.
А під селом, назустріч, у житах
Йшов на чолі сім'ї отець Суботін
І у руках, піднятих догори,
Нам серце ніс, немов святі дари.

Але в тюрмі я, мов дитя у школі,
Навчивсь кохати сонце і життя.
Який чудовий перший день на волі,
Коли, черкнувшись грани небуття,
Ти знову чуєш спів женця у полі,
Мов він твоє вславляє вороття!
Десь у садках п'янкіше нахнуть квіти,
І самі хиляться до тебе віти.

Стрункіші стали постаті дівчат,
І по новому світяться їм очі.
А в небесах, де тиша й вічний лад,
Застигло все в прозорості урочій,
Мов грає вліблизком Господніх шат...
Хібаж не кожен славити охочий,
Коли від катової втік руки,
Романтику кривавої чеки?

СТОЛИЦЯ В ТУЗИ

(Спогад про 31. серпня 1919).

Серпневий день криваво погасав, 10
І весь кривавий від пожеж заграв 10
Лежав наш Київ на землі розп'ятий— 11
Довкола грали крицеві гармати, 10
Здригалася Столиця — рідна мати. 11

— Чи сон зловіщий то, чи злюща ява? 11
Де Володимир? Де час Ярослава? 11
Де мій Добриня? Зиновій — Богдан? 10
Де то Мазепа, славний мій гетьман? 11
Чи всіх стоптав їх половицький хан? 10

— Ні, це не сон! Це вдруге те пройшло, 10
Що спередвіку тут мене пекло! 10
Андрій Суздальський певно встав з могили, 11
Зломав удруге наші рідні сили, 11
Бере ікони з храмів! Боже милий! 11

Зітхнула важко прастара Столиця: 11
— Ох, як пече мене паряча криця! 11
Ні жиги вже, ні вмерти, — ні заснуть — 10
Вся ворогами зароблась путь... 10
Де ж оборонці? Чом вони не йдуть? 10

— Ще день, ще два, й не стане вже мене, 10
І слава вся і велич промине... 10
Гей озовися, Дніпре, води сині! 10
Чи ще мене підійме хто з руїни? 11
Чи вже навк пропаду і загину? 11

Шумить Дніпро, реве, гуде, клекоче, 11
Він щось Столиці розказати хоче. 11
І припіднявся Київ, хоч без сил, 10
І на ріку поглянув за могили, — 10
І за Дніпро, на шлях... Там порох, пил... 10

Та стій! Що там ген на шляхах блестить?
Чий меч піднявся і в огнях горить?
Хто з Хвастова спішить і з Житомира?
Йде рать відважна, дужа, рідна, щира?
Вернулись ясні дні Володимира?...

Та слухай — що це? Чи дуднять так гори?
Ні, то Дніпро до Києва говорить:
— Не спи, Столице! Пробудись, вставай

І рідні чети радісно вітай!
Ожила слава, воскрес наш край!

— То стали разом Дон, Дніпро і Сян —
І зашумів великий рідний лан,
Що зародив не жито, не пшеницю, —
А смілих воїв, що їх груди з криці, —
Вони на відсіч рушили Столиці!

Зрадів наш Київ, оживають сили,
І хоч втомлений, наче встав з могили, —
Враз відмолод у ту серпневу ніч
І дужим зривом рук своїх і пліч
Струсив ворожу напасть, кинув пріч.

Зодягся в шати святкові, в квітки,
І замаїв дніпрові мости, —
Щаслив, веселий, голосний і радий,
Він привітав свої полки, бригади!

І ззов, мов сон, минула світла днина...
Впав Київ знов у руки поганина.
Слав і терпить — і нишком серед ночі
Сумні думки він до Дніпра шепоче...

На Житомир, на Хвастів поглядає,
Чи рідний стяг до сонця не заграє,
Чи полк, бригада, корпус не іде....
Зітхає Київ — та живе і жде!

БУЛО КОЛИСЬ...

*Була колись при смерті я,
І знова народилась,
Воскресла в боях я,
За волю люто билась.*

*Сини мої в журбі,
Кляли нікчемну долю,
Кували смерть собі,
Лиш мріючи про Волю.*

*І довго люд так жив,
Чекаючи лиш гасла,*

*На поклик знова вжив,
Й зоря надій не згасла.*

*Пішли полки у бій,
Голодні, босі, голі,
Найкращий цвітку ти мій,
Сотні Вас впало в полі.*

*І хоч жива ще кров тече,
А край немов руїна,
З тюрем, кайдан і неволі
Воскресне Україна.*

Молитва Українського Революціонера

Україно, Свята Мати Героїв, зійди до серця
мого. Прилинь бурєю вітру, кавказького,
пошумом карпатських ручаїв, боїв славно
Завойовника Батька Хмеля, тріумфом і гуком
гармат Революції,

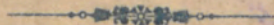
Радісним гомоном Софійських дзвонів.

Нехай душа моя в Тобі відродиться,
славою Твоєю опроміниться.

Бо Ти, Пресвята, все життя моє, бо Ти все
щастя. Задзвони мені брязкотом кайдан,
скрипом шибениць, понурі ранки, принеси
мені зойки катованих в полях, тюрмах і на
засланнях, щоб віра моя була гранітом, щоб
зросла завзяття міць, щоб сміло йшов я в бій
так, як йшли герої за Тебе, Свята, за Твою
Славу, за Твої Святі Ідеї, щоб пімстити
ганьбу неволі.

Стоптану честь, глум катів Твоїх,
невинну кров помордованих під Базаром,
Крутами, геройську смерть Вождя
Української Нації, Української Націо-
нальної Революції, полковника Євгена
Коновальця, Басарабової, Головінського
та славно смерть Данилишина, Голояда
і тисячі незнаних нам, що кості їх
порозкидані або тайком загребані,
стали вогнем життєтворчим у серці
моєму. Кволюсті нехай не знаю я,
нехай не знаю, що вагання.

Скріпи мій дух, загартуй волю, у серці
замешкай моєму. В тюрмах і в тяжких
хвилинах нелегального життя рости мене до
ясних чинів, для Тебе в чинах тих хай знайду
смерть, солодку смерть в муках за Тебе.
І розплинуса в Тобі я і вічно житиму в Тобі,
Відвічна Україно! Свята! Могуча і Соборна!

ЗАСВІДЧУВАЛЬНИЙ НАПИС СПРАВИ № _____

У справі (розділі опису, закінченому описі) підшито і пронумеровано 16
(шестнадцять) _____ аркушів;
у тому числі літерні номери _____;
пропущені номери _____
+ аркушів внутрішнього опису _____

Особливості фізичного стану та формування справи	Номери аркушів
1	2

Спеціаліст _____
Посада _____ (підпис)
21 вересня 2018 року

І. Тардана
(ініціали (ініціал імені), прізвище)